

TEORIJSKE OSNOVE U ANALIZI DISKURSA I PRAGMATICI KOD FRANKOFONIH LINGVISTA

Sažetak: Analiza diskursa i pragmatika danas imaju praktičnu primenu u mnogim oblastima kao što su: analiza političkih govora, analiza medija, analiza pravnog, poslovnog ili ekonomskog diskursa, didaktika jezika za posebne namene itd. Za proučavanje ovih oblasti neophodno je osvrnuti se na prethodna istraživanja iz domena analize diskursa ili pragmatike. Iz tog razloga ove discipline i danas zanimaju različite teoretičare, lingviste, sociologe, politologe, psihologe, antropologe, filozofe u mnogim zemljama. Cilj ovog rada je da ponudi kritički osvrt na istorijski razvoj analize diskursa kod frankofonih lingvista, kao i prikaz teorijskih osnova različitih pristupa u ovim disciplinama. Kvalitativnom metodom poređiće se različiti pristupi u različitim vremenskim periodima, prema različitim uticajima i karakteristikama.

Ključne reči: analiza diskursa, pragmatika, frankofoni lingvisti, teorije i pristupi

1. Uvod

Analiza diskursa (AD¹) je kvantitativni i kvalitativni multidisciplinarni pristup proučavanju konteksta i sadržaja usmenog i pisanog govora. To je metodološki pristup humanističkih i društvenih nauka, a polje proučavanja može se naći u lingvistici, komunikaciji, sociologiji, psihologiji, filozofiji, informatici, didaktici itd. AD je korišćenje jezičkih elemenata u svrhu postizanja interakcijskih, društvenih, političkih ili kulturnih ciljeva (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 41–45). Opis jezika ne može da bude valjan „ako se ne uzme u obzir bar neki od efekata koji se ostvaruju kroz njegovu upotrebu (Dikro i Todorov, 1987a: 168). Pragmatika je živa interdisciplinarna nauka čiji se koreni nalaze u radovima Džejmsa (James) i Persa (Pers). AD i pragmatika su tesno povezane discipline po pitanju interpretacije iskaza u kontekstu.

AD počinje da se razvija šezdesetih godina u SAD, Velikoj Britaniji i Francuskoj u različitim naučnim disciplinama, uzajamno nezavisnih. Može se reći da se koreni AD nalaze još u antičkoj retorici i filozofiji (Dikro i Todorov, 1987a: 167,8). Takođe, korene AD možemo naći u strukturalizmu i poststrukturalizmu. Sosir je govorio o onome što odvajja jezik od diskurzivnosti, nazivajući ga „diskurzivni jezik

¹ U daljem tekstu će se koristiti skraćenica AD umesto analize diskursa.

(Saussure, 2002: 95). On je podelio *language*² (fr.) na *langue* i *parole* (jezik i govor). AD proučava i ono što Bahtin zove *intertekstualnost*, tj. odnose koji postoje između različitih delova teksta. Za Fukoa (Foucault) AD je univerzum u kome se iskazuju ograničenja, čije tragove mora da prepozna analitičar (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 54, 57).

Postoje razne metode i analitički pristupi u AD i pragmatici (vidi tabelu 3). Šarado i Mangino (Charaudeau et Maingueneau, 2002) govore o enuncijativnom pristupu i pragmatici, argumentacionom i retoričkom pristupu, komunikacionom pristupu, konverzacionom pristupu (govorni akt, etnografija komunikacije, etnometodologija, metakomunikacija i metadiskurs) i kvantitativnom pristupu (automatska analiza diskursa, analiza sadržaja i leksikometrija). Bari (Barry, 2002) govori o enuncijativnom pristupu, komunikativnom pristupu, konverzacionom pristupu (simbolički interakcionizam, etnografija komunikacije), dijalogizmu i polifoniji, sociolingvističkom pristupu, francuskoj školi AD (leksički pristup, sintaksički pristup, automatska analiza diskursa), pragmatickom pristupu (koncept jezičkog ispoljavanja, koncept govornih činova i koncept jezičkog konteksta) i semiotičkom pristupu.

U ovom radu će se najpre ponuditi kritički osvrt na istorijski razvoj AD kod frankofonih lingvista, kao i uticaj francuske škole na AD. Zatim, u radu će biti prikazane različite teorijske osnove i metode pristupa u AD i pragmatici. Kvalitativnom metodom poređiće se različiti pristupi u različitim vremenskim periodima, prema različitim uticajima i karakteristikama.

2. Istorijski razvoj analize diskursa i Francuska škola

Pričati o istorijskom razvoju AD podrazumeva određene poteškoće iz razloga što AD ne može da se veže ni za jednog autora, a ni za jedno delo posebno. Sam termin *analiza diskursa* je proizašao iz Harisovog članka *Discours analysis*, objavljenom 1952. godine u SAD. Kasnije u Francuskoj, Dubua (Dubois), Ševalije (Chevalier), Miteran (Mitterand) i Grema (Greimas) osnivaju *Društvo za proučavanje francuske lingvistike* (Société d'étude de la Linguistique Française), a Turnije (Tournier) razvija političku *leksikometriju*, metodu koja se zasniva na statističkoj analizi podataka.

² Ovde se postavlja pitanje o terminologiji kontrastivne analize o kojoj je pisao Bugarski. Naime, u srpskom jeziku postoje samo dve lekseme jezik i govor koje se mogu terminologizovati u odnosu na podelu *language*, *langue* i *parole* (Bugarski, 1996: 83).

Tabela 1. Periodi AD kod frankofonih lingvиста

Period	Teorijske osnove i uticaj	Karakteristike perioda	Predstavnici
'60	Strukturalizam Poststrukturalizam Ruski formalisti Marksizam (Althusser) Psihoanaliza (Lacan)	Lingvistika igra bitnu ulogu, Francuska škola analize diskursa, Politički diskurs	Pêcheux Dubois Foucault
'70	Tekstualna gramatika Teorija iskaza Pragmatika Filozofija i semiotika (Peirce) Bakhtine (Todorov)	Konvergencija izučavanja AD, Konstitucija naučnog polja AD	Benveniste Ducrot Genette Culioli Tournier Roulet
Posle '80	Sva dosadašnja istraživanja	Proučavanje diskursa širom sveta, Interdisciplinarni karakter AD i pragmatike	Maingueneau Charaudeau Moirand Adam Amossy

U principu možemo govoriti o tri perioda razvoja AD kod frankofonih lingvиста (vidi tabelu 1) (Boutet et Maingueneau, 2005: 17).

Prvi se javio tokom šezdesetih godina, na teorijskim osnovama strukturalizma i poststrukturalizma, kada lingvistika igra jako bitnu ulogu. U Francuskoj je to pre svega: književni strukturalizam, semiotika pod uticajem Gremsa, analiza diskursa pod uticajem Althusera (Pešo) i Fukovo opovrgavanje tradicionalnog razumevanja i analiziranja tekstova. Pod uticajem psihoanalize i marksizma, *Francuska škola* razvija projekat analize diskursa na čelu sa Mišelom Pešoom (Michel Pêcheux).

Drugi period se javlja sredinom sedamdesetih godina, prvenstveno u Evropi kada se javlja prva konvergencija izučavanja AD i konstituiše naučno polje AD. Nauke o jeziku kao tekstualna gramatika, teorija iskaza i pragmatika doprinose razvoju AD u pogledu sredstva i metodologije. U ovom periodu Bahtinova teorija dijaloga ima veliki uticaj u Francuskoj. Pored toga, AD nije više usredsređena samo na analizu političkih govora već svoje polje interesovanja širi i na ostale domene, pre svega na analizu medija.

Od osamdesetih godina se javlja treći pravac kada se polje proučavanja diskursa razvija širom sveta. U ovom periodu se naglašava interdisciplinarni karakter AD, a korpus istraživanja postaje znatno širi. Van Dajk (Van Dijk, 1985) je u svom delu *Handbook of Discourse Analysis* sakupio istraživanja AD u različitim zemaljama.

2.1. Francuska škola analize diskursa

Francuska škola analize diskursa je naziv za pravac AD u Francuskoj u periodu između 60-ih i 70-ih godina prošlog veka. Kao rezultat istraživanja ovog perioda može se istaći izlazak 13. broja časopisa *Language* 1969. godine sa člankom Du-

bua i Sumfa pod nazvom *Analyse de discours* i pojavljivanje knjige Mišela Pešoa iste godine *Analyse automatique du discours* (AAD). Istraživanja ove škole bila su usredsređena pre svega na analizu političkog diskursa. Diskurs su analizirali lingvisti i istoričari po metodologiji koja je povezivala strukturalnu lingvistiku sa teorijom ideologije inspirisanom Altuserovim proučavanjem Marksa i psihoanalizom Lakana. Možemo govoriti o tri stava (vidi tabelu 2) koja su vladala u tom periodu:

- a) analiza diskurzivne prakse društva (Dubua);
- b) oslanjanje na lingvistiku u cilju kritike filozofije i politike (Pešo);
- c) udaljavanje od jezika da bi se obuhvatila šira struktura mešanjem tekstova, institucija i ponašanja (Fuko).

Žan Dubua, prvo pod uticajem strukturalista, a kasnije generalista, bio je jedan od uređivača ovog specijalnog 13. broja časopisa *Language* i neko ko je imao velikog uticaja na razvoj AD u Francuskoj. On se zanimao i za ulogu jezika u društvu i bio je autor teze o društvenom i političkom vokabularu s kraja 19. veka.

Za razliku od Žana Dubua, Mišel Pešo nije učestvovao u časopisu *Language*. On je bio neka vrsta psihoanalitičara diskursa i zanimao se prvenstveno za strukturalnu lingvistiku i psihoanalizu. Pešo razvija teoriju o jeziku polazeći od automatske analize diskursa. On je rastavljao tekst na rečenice, a računar ih je razvrstavao po domenima.

Takođe, treba napomenuti i istraživanja koja dolaze iz drugih domena, kao ona što je vodio Mišel Fuko. On je imao indirektniji uticaj na AD od Dubua i Pešoa, ali za razliku od njih, nije se oslanjao na lingvistiku. Ono što on zove *diskurs* nema direktne veze sa upotrebom jezika. Objavljivanjem svog dela *Arheologija znanja* 1969. godine, on je otvorio nove horizonte u analizi diskursa ispitujući odnose diskurzivne i društvene prakse (Maingueneau, 1991).

Tabela 2. Najznačajniji predstavnici francuske škole analize diskursa

Predstavnici	Pod uticajem	Karakteristike
J. Dubois	Strukturalista, a kasnije generalista	Proces iskazivanja, uloga jezika u društvu
M. Pêcheux	Strukturalne lingvistike, ideologije inspirisane Altuserovim proučavanjem K. Marksa i psihoanalize . Lakana	Psihoanaliza i automatska analiza diskursa
M. Foucault	Nije se oslanjao na lingvistiku	Ispitivanje odnosa diskurzivne i društvene prakse

Možemo reći da francuska škola ima dva pristupa:

- a) Analitički pristup inspirisan psihoanalizom po kome se ceo tekst razlaže da bi se došlo do suštine (Maingueneau, 1991: 26);
- b) Suprotno ovom pristupu postoji i integrativni pristup koji artikuliše tekst kao međusobnu povezanost različitih tekstova.

Od osamdesetih godina ovi pristupi su delimično marginalizovani, ali u svakom slučaju može se govoriti o značajnom uticaju francuske škole na AD (Charau-
deau et Maingueneau, 2001: 202).

3. Različiti pristupi u analizi diskursa

Svaki istraživač polazi od različitog korpusa, ima različite ciljeve i metode, pa otuda i različiti pristupi u AD (vidi tabelu 3).

Tabela 3. Različiti pristupi analize diskursa

Pristup	Teorijska osnova	Predstavnici	Karakteristike
Enuncijativni	Sosirov pristup diskursu, Teorija iskaza (Benveniste)	Benveniste, Kleiber, Ducrot, Kerbrat-Orecchioni, Maingueneau	Kontekstualizacija iskaza, Usavršavanje paradigme jezičkih inikatora, Deiktici, diskurzivna memorija, Govorna situacija
Leksički	Leksikometrija, AAD, Semantički concept	Pêcheux, Tournier	Statističko istraživanje
Komunikacioni	Funkcionisanje komunikacije Jakobson (1963)	Kerbrat-Orecchioni	Diskurs zavisi od okolnosti određene komunikacije
Konverzacioni	Simbolički interakcionizam, etnografija komunikacije i etnometodologija	U Lionu (Kerbrat-Orecchioni, Bange i Cosnier) Švajcarska škola (Rulet)	Koncept regulacije i ko-akcije Interakciona i interaktivna kompletnost
Interakcioni	Američki konverzacionalisti (Haims, Heritage, Goffman i dr.)	Kerbrat-Orecchioni, Rulet, Vion	Analiza konverzacije povezuje se sa pragmatikom
Dijalogizam i polifonija	Bakhtin (Todorov)	Genette, Moirand, Ducrot	Tekstualna transcendencija teksta, dve forme dijalogizma, analiza svih tipova polifoničnih iskaza, polifonična semantika
Argumentacija i retorika	Aristotel Grize Ducrot	Plantin, Amossy	Tri tipa argumenata u diskursu: <i>ethos, pathos, logos</i> Izuzetno bitna u političkom i poslovnom diskursu
Semiotički	Sosirova <i>semiologija</i> i Persova <i>semiotika</i>	Charaudeau	Semiolingvistička AD
Sociolingvistički	Kohen, Marcellesi i Gardin	Boutet i Maingueneau	Jezik u društvenom okruženju
Pragmatički	Saussure, Austine, Searle, Benveniste (semantika i pragmatika iskaza)	Ducrot, Ascombe, Moschler i Reboul, Sarfati, Lunghi	Upotreba jezika u komunikaciji, pričati znači reagovati na drugog, Značenje zavisi od konteksta

3.1. Enuncijativni pristup

Enuncijativni pristup prvenstveno se vezuje za teoriju iskaza koju je postavio Benvenist (Benveniste, 1966). Benvenist deli lingvistiku na tri domena: *lingvistika sistema* (semiotika), *lingvistika iskaza* (semantika) i *translingvistika teksta* (metasemantika) od kojih lingvistika iskaza (enuncijacija) zauzima centralno mesto u njegovom radu. On polazi od Sosirovog pristupa diskursu i prvi odvajja *iskaz* (énonc) od *iskazivanja* (énonciation). Njegova ideja o iskazivanju temelji se na govorniku – ja i vremensko-prostornim koordinatama (*ovde-sada*), što je poslužilo Dikrou da razvije *teoriju polifonije* zasnovanoj na ideji da je čin iskazivanja jedinstven i neponovljiv. Problematikom enuncijativnog pristupa su se bavila nekoliko autora: Benvenist se bavio deikticima, Ostin (Austin) performativima, Dikro (Ducrot) pojmovima implicitnosti i presupozicijom, a Kerbrat-Orkioni (Kerbrat-Orecchioni) subjektivizmom.

Problem teorije koju je postavio Benvenist naveo je druge istraživače da redefinišu iskaz, što je dovelo do proširenja primene teorije o iskazu. Kod Klebera (Kleiber) nije više samo momenat, mesto i učesnici koji čine deiktički kadar, već i predmeti koji postoje u *situaciji iskazivanja* (situation d'énonciation). Po Kleberu ti predmeti mogu da imaju mentalno ili fizičko prisustvo i to je ono što zovemo *diskurzivna memorija* ili ista spoznaja koja postoji između pošiljaoca i primaoca (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 371). Kerbrat-Orkioni (1980) predlaže drugačiju tipologiju vremenskih i prostornih lokalizatora. Ona uvodi podelu koja se odnosi na momenat iskaza, u zavisnosti da li se radi o simultanosti, anteriornosti, posteriornosti ili neutralnosti.

Dikro definiše iskaz nezavisno od bilo kog autora i po njemu između rečenica postoje jezičke zavisnosti (Ducrot, 1984: 179). Proizvodnja govora se može posmatrati kao nizanje rečenica čija se identifikacija vrši nezavisno od posebnih slučajeva njihovog javljanja“ (énonc) ili kao akt u toku kojeg se te rečenice aktualizuju, u toku kojeg ih određeno govorno lice u sasvim određenom prostornom i vremenskom okruženju preuzima na sebe (govorna situacija, akt, proces iskazivanja ili enuncijacija) (Dikro i Todorov, 1987b: 269).

Među frankofonim istraživačima i danas ova faza u AD je nezaobilazna i jako bitna. Po Manginou u svakom tipu diskursa postoji *situacija iskazivanja* (situation d'énonciation). U svojoj knjizi *L'énonciation en linguistique française* (1994) svoje proučavanje diskursa bazira isključivo na teoriji iskaza. Međutim kasnije, kao u delu *Analyser les textes de communication* (1998) primećuje se promena, svoja istraživanja ne bazira isključivo na teoriji iskaza, već se poziva i na druge teorije.

3.2. Leksički pristup

Leksički pristup polazi od činjenice da je diskurs sastavljen od reči i hipoteze da između političke pripadnosti i vokabulara postoji veza. Ovaj pristup se zasniva na leksičkoj statistici (leksikometriji³), na informatici (automatskoj

³ *Leksikometrija* nije teorija, već jedna obimna, sistematska i automatizovana metodologija proučavanja diskursa, poznata još i kao *lingvistička statistika* (leksička statistika) ili *kvantitativna lingvistika* (tekstualna statistika i analiza lingvističkih podataka). Da bi se uspostavilo kvantitativno poređenje,

analizi) i na semantičkom konceptu (semantičkim odnosima, semičkoj analizi, konotaciji, itd.).

Mišel Pešo je započeo analizu diskursa pokušavajući da poveže diskurs sa ideologijom svog vremena. Sa razvojem informatike ovaj pristup dobija nove dimenzije. Ciljevi statističkog istraživanja prevazilaze prosto računanje frekventnosti pojedinih reči i javlja se interes za asocijativne mreže koje postoje u tekstu. Ovakva analiza je validna samo ukoliko se poštuju nekoliko pravila: nepromenljivost jedinica za brojanje, odgovarajući kvantitet i ujednačenost pojava, mogućnost poređenja i interpretacije dobijenih rezultata. Takođe, jedinice ne smeju biti menjanje tokom istraživanja da bi bilo moguće statistički ih proučiti, bez obzira na to koja je njihova grafička, lingvistička, morfo-sintaksička ili semantička definicija.

Ovaj pristup je doprineo istraživanjima koje je vodio Turnije u laboratoriji za leksikometriju. Ovakva metoda je doprinela razvoju semiotike književnih tekstova kojima se bavila grupa GRELIS (*Groupe de Recherche en Linguistique-informatique et Semiotique*).

3.3. Komunikativni pristup

Razumeti diskurs ne znači samo izdvojiti ili sastaviti informacije kako bi se one integrisale u nešto što već znamo. Potrebno je identifikovati funkciju te informacije u situaciji gde je nastao diskurs. Svaki diskurs zavisi od okolnosti određene komunikacije. Osnove komunikacionog pristupa se mogu naći u radovima Jakobsona (1963) o funkcionisanju komunikacije. Kerbrat-Orekioni je obogatila Jakobsonovu teoriju sa dva principa koja se odnose na pošiljaoca i primaoca:

1) Psihološke i psihoanalitičke determinante igraju važnu ulogu u operacijama kodiranja i dekodiranja.

2) Ideološke, kulturološke ili enciklopedijske kompetencije koje podrazumevaju celokupno znanje koje pošiljalac i primalac poseduju o svetu.

3.4. Konverzacioni pristup

Analiza konverzacije je empirijsko, induktivno proučavanje koje često kontrastira sa deduktivnim pristupom analize diskursa. To je metod proučavanja redosledne strukture i koherencije konverzacija (Kristal, 1985: 24). Analiza konverzacije je nastala iz tri velike struje: *simbolički interakcionizam*, *etnografija komunikacije* i *etnometodologija*. Uspon sociolingvistike je doprineo da se jezik posmatra kao društvena interakcija. Analiza političkih diskursa, diskursa u medijima i reklamama pokazuje realizaciju kombinacije implicitnog i eksplicitnog značenja.

Francuski predstavnik Kerbrat-Orekioni, švajcarski predstavnik Rule (Roulet) i njihovi saradnici razvijaju analizu konverzacije na teorijskim osnovama koje su postavili američki konverzacionalisti: Hajms (Haims), Heritejd (Heritage), Gofman

potrebno je uraditi tri pripreme faze: 1) izbor i izdavanje teksta u jedinice koje je moguće proučavati; 2) sjedinjavanje korpusa sastavljenog od tekstova koji se proučavaju i 3) upoređivanje konstanti sa jedinicama prisutnim u tim tekstovima (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 342).

(Goffman) i dr. Oni su pošli od hipoteze da se konverzacija konstantno vodi uz pomoć koordinisanih aktivnosti govornika i sagovornika. Koncept *regulacije* i *ko-akcije* se nalaze u centru njihovog interesovanja.

Istraživanja švajcarske škole se zasnivaju na modelu koji je predložio Rule (1985). Taj model s jedne strane proučava strategije koje implementira sagovornik, a sa druge proces formiranja uslova za povezivanje i interpretaciju koji određuju artikulaciju diskursa. Dva principa uslovljavaju različita ograničenja koja omogućavaju da se razume struktura i funkcionisanje diskursa: *interakciona kompletnost* i *interaktivna kompletnost*.

3.5. Interakcioni pristup

Sa Hajmsovom etnografijom komunikacije ili interakcionom sociolingvistikom Gumperza (Gumperz) nastaje pluridisciplinarni interakcioni pristup (Vion, 2000: 181). Diskurs je zamišljen kao neka vrsta pregovora, što omogućava da se razume njegova struktura i njegovo funkcionisanje. Rule je razvio model koji omogućava funkcionisanje diskursa stvarajući veze između različitih iskaza. Ovakva struktura omogućava analizu na različitim nivoima (interakcije, strukture, povezivanja), a pre svega veze između ovih nivoa.

Ovaj pristup je povezan sa pragmatikom (Ibidem, 2000: 184). Analiza može da bude *hijerarhijska* (govorni čin, razmena i intervencija) i *funkcionalna*. *Analiza diskursa u interakciji* (Analyse du discours en interaction (fr.) – *ADI*; Conversationnal analysis (en.) – *CA*) ima za cilj proučavanje konverzacije iz perspektive svih vrsta jezičkih razmena realizovanih u institucionalnom kontekstu (Kerbrat-Orecchioni, 2005: 14). Odnosi između ovih različitih elemenata, a pre svega veze između intervencija, čine predmet funkcionalne analize ukazujući na ilokutornu funkciju koja se odnosi na svaki element razmene.

3.6. Dijalogizam i polifonija

Dialogizam se u Francuskoj razvio pre svega pod uticajem sovjetskog filozofa i lingviste Bahtina. On je verbalnu interakciju učinio glavnim elementom celokupne teorije koja se odnosi na jezik. Uspех ove teorije se zasniva na predlogu analize koja se odnosi na jezik sa svojim funkcijama komunikacije i strukturiranja stvarnosti (Bakhtine et Volochinov, 1977). Todorova (Todorov) sinteza Bahtinovog dela će proširiti uticaj Bahtina na francuske lingviste. Po Todorovu, diskurs nije homogeni entitet, već entitet ukršten sa prisustvom *drugog*.

Analizom nekih monologa, Rule (1985) je pokazao da takvi tekstovi u stvari imaju strukturu dijaloga. Pod uticajem Bahtina, Ženet (Genette) je usredsredio svoja istraživanja na *transtekstualnost* definišući je kao *tekstualnu transcendenciju teksta* (Genette, 1985: 7). On razlikuje pet vrsta odnosa koji postoje između različitih delova teksta: intertekstualnost, paratekstualnost, metatekstualnost, arhitekstualnost i hipertekstualnost.

Iz potrebe da definiše diskurs prenosa znanja i sposobnosti Sofi Moaran (Sophie Moirand) pravi razliku između dve forme dijalogizma (Moirand, 1988: 309, 457):

- a) dijalogizam koji se odnosi na osnovni ili izvorni diskurs,
- b) dijalogizam koji se odnosi na primaoca ili indirektnog primaoca (*surdestinateur*).

Funkcionisanje objašnjenja u medijskom diskursu, navode je da razlikuje diskurs u interdiskurzivnoj medijskoj memoriji (konstitutivni intertekstualni dijalogizam) i zamišljena interakcija sa indirektnim primaocem (konstitutivni interakcioni dijalogizam). Moaran pravi takođe razliku između monologalnog i plurilogalnog intertekstualnog dijalogizma (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 177).

Polifoniju kao čisto lingvistički pojam razvio je Dikro, zasnivajući je na ideji da je čin iskazivanja neponovljiv i jedinstven (Ducrot, 1984: 173–233). On doprinosi razvoju polifonije iskaza negirajući jedinstvenost govornog subjekta (*sujet parlant*) i praveći razliku između: govornog subjekta (*sujet parlant* – empirijsko biće od krvi i mesa), govornika (*locuteur* – biće diskursa) i izlagalac (*énonciateur* – biće koje se izjašnjava preko iskaza, a da mu se ne pridodaju određene reči). Na ovaj način polifonična semantika predstavlja osnovne principe za analizu brojnih jezičkih fenomena i za odgovore na pitanja koja postavlja AD.

Mnogi lingvisti su prihvatili ovaj pojam polifonije, ali su je i prilagodili, pogotovo kada je reč o problemu neupravnog govora. Organizacija polifonije zauzima centralno mesto među istraživačima u Ženevi na čelu sa Ruleom. Dve najbitnije tačke po kojima se njihovo učenje razlikuje od Dikroa su mnogo širi domen primene i mnogo ograničeniji i manje apstraktniji konceptualni domen (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 447).

3.7. Argumentacioni pristup i retorika

Prema *Rečniku analize diskursa* argument se upotrebljava u tri domena: logici, književnosti i argumentativnoj retorici. Tradicionalno, teorija argumentativne retorike razlikuje tri tipa argumenata *ethos*, *pathos* i *logos* koji mogu da se nađu u diskursu. Argumentativni diskurs se karakteriše na intradiskurzivni način po različitim strukturalnim formama, a na ekstradiskurzivni način po perlokucionom efektu (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 64–66). Argument je suštinska komponenta poslovne komunikacije, tako da se argumentacioni pristup koristi pre svega za analizu poslovnog i pravnog diskursa. Amosi (Amossy, 2006) razvija teoriju argumentacije u diskursu prema kojoj argumentativnost čini sastavni deo diskursa. Ona argumentaciju definiše kao korišćenje verbalnih sredstava za postizanje dogovora o tome šta se može posmatrati kao razumno o nekoj manje ili više kontraverznoj temi.

3.8. Semiotički pristup

Semiotički pristup je nastao iz dva glavna pravca: Sosirove *semiologije* i Persove (Peirce) *semiotike*. Sosir smatra da život znakova treba proučavati u sklopu društvenog života. Njegova definicija semiologije je bila predmet brojnih polemika od kojih neki smatraju da semiologija obuhvata lingvistiku, kao Bart (Barthes). Sa

druge strane, drugi kao Pers, odbijaju da daju prednost jeziku i društvu i smatraju je naukom o znakovima i svoj stav zasnivaju na filozofskom razmišljanju. Obogaćivanje metodologije narativne analize i mogućnost da se primeni na medije, štampu, televiziju i radio, otvaraju vrata semiotici diskursa (Charaudeau, 1995: 2). Razvijajući teoriju o cirkulaciji znakova, semiotika je stvorila model analize koji može da posluži kao osnova za izučavanje odnosa reči u političkom ili ekonomskom diskursu.

3.9. Sociolingvistički pristup

Sociolingvistika istražuje interakcije između jezika i strukture i funkcionisanja društva (Kristal, 1987: 412). U Francuskoj se često za začetnika sociolingvistike smatra Koen (Cohen), koji u svom delu *Pour une sociologie du langage* (1956) koristi termin *sociologija jezika*. Ipak, konačna pojava sociolingvistike kao discipline u Francuskoj nastaje sa delom Marselzija (Marcellesi) i Gardena (Gardin) *Introduction la sociolinguistique* (1974).

Interakcija između sociolingvistike i AD je toliko tesna da je ponekad teško postaviti granicu između jedne i druge discipline. I jedna i druga disciplina se interesuju za nauku o jeziku u društvenom okruženju, ali su ciljevi istraživanja različiti (Boutet et Maingueneau, 2005: 26). Ono što sociolingviste zanima u AD je upotreba različitih jezičkih kodova u zavisnosti od društvenih karakteristika sagovornika. Sociolingvistički pristup u Francuskoj se odnosi pre svega na analizu političkih i socijalnih govora. Analiza političkih govora podrazumeva tretiranje problematike značenja situacionog konteksta kao i samog govornika.

3.10. Pragmatika i analiza diskursa

Na razvoj pragmatike kod frankofonih lingvista najveći uticaj je imalo učenje F. de Sosira, Ostinova filozofija jezika, prevod Serlovog (Searle) dela *Speech Acts* na francuski i Benvenistovo proučavanje iskaza. Za pragmatiku može da se kaže da je deo lingvistike, pravac u proučavanju diskursa, ili u širem smislu koncept jezika (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 454). Pragmatika je takođe lingvistički pristup proučavanja jezika koji uzima u obzir uloge korisnika jezika, kao i situacije u kojoj se upotrebljava. Lingvistička pragmatika se interesuje za elemente jezika čije značenje može da se razume samo ako se poznaje kontekst⁴ i fenomen zavisnosti od indeksa i presupozicije. Kontekst igra bitnu ulogu u funkcionisanju iskaza što se tiče njegove produkcije i interpretacije. U AD kontekst je bitan da bi se rešili pojedini nesporazumi, nejasnoće, određene crte značenja itd. Osnovni koncepti pragmatičnog pristupa su: koncept čina, koncept konteksta i koncept izvođenja (Barry, 2002: 30).

⁴ Dok je kontekst tekst oko iskaza, kontekst je sve ono što je van jezika i može da čini deo govorne situacije kao: prostorno-vremenski okvir, godine, pol, društveni status sagovornika itd. Kontekst je sve što se nalazi oko glavnog elementa i može da bude lingvističke prirode (glagolsko okruženje) ili nelingvističke prirode (situacija komunikacije). Situacija komunikacije podrazumeva sve parametre (mesto, vreme, identitet i priroda odnosa među govornicima, njihove karakteristike itd.), koji su potrebni da bi razumeli i ocenili jedan diskurs (Charaudeau et Maingueneau, 2002: 135).

Analiza diskursa i pragmatika su tesno povezane. Obe discipline u središte interesovanja stavljaju analizu konverzacije i raspoređivanje informacija u rečenici. Pragmatika polazi od ideje da pričati na neki način znači reagovati na drugog. Svakako jedan od najznačajnijih francuskih pragmatičara je Oswald Dikro. Dikro (Ducrot, 1984) se interesuje za ono što kažemo dok pričamo praveći razliku između onoga što se pretpostavlja, onoga što se kaže i ono što se podrazumeva. Pragmatični pristup nudi sredstva za razmatranje načina na koji govornik uspostavlja autoritet na slušaoca putem svog govora. Jedan od glavnih radova Dikroa bilo je proučavanje presupozicije, tj. upotrebe određenih lingvističkih izraza koji podrazumevaju da sa govornik mora da deli određena verovanja. Takođe treba napomenuti i druge frankofone lingviste koji se bave pragmatikom kao: Mošler i Rebul (Moeschler et Reboul) koji se bave kognitivnom pragmatikom, Sarfati (Sarfati) tematskom pragmatikom, Longi (Longhi) teorijom diskurzivnih predmeta i dr.

4. Zaključak

U poslednjih dvadesetak godina lingvističke nauke posvećuju veliku pažnju proučavanju diskursa i pragmatike. Kao raskrsnice mnogih društvenih nauka, AD i pragmatika su isprepletane mnogim pravcima. Mnogi faktori su uticali na njihov razvoj: postojanje različitih naučnih tradicija i kultura, postojanje različitih škola za proučavanje korpusa (politički diskurs, diskurs medija, ekonomski diskurs itd.).

U ovom radu je najpre opisana istorija razvoja AD, pre svega među frankofonim lingvistima, počevši od strukturalizma i poststrukturalizma preko francuske škole, leksikometrije i automatske analize diskursa do tekstualne gramatike, teorije iskaza i pragmatike. Svaki istraživač ima različite ciljeve i analizira različite korpusse koristeći različite metode. Zatim, u radu su prikazane teorijske osnove i različiti pristupi u AD: enuncijativni, leksički, komunikacioni, konverzacioni, konverzacioni, interakcioni, dijalogizam i polifonija, argumentacija i retorika, sociolingvistički, semiotički i pragmatični.

Danas je moguće govoriti o dva perioda kada su frankofoni lingvisti imali značajan uticaj na razvoj AD i pragmatike.

a) Prvi period je šezdesetih godina u vreme Francuske škole. Neki od doprinosa ovog perioda su ne sagledavanje samo diskurzivnih funkcija pojedinih jedinica, već i njihove osobine kao delove jezika, njihov odnos sa teorijom lingvistike jezičkog iskaza, poklanjanje veće pažnje međudiskursu i način na koji se subjekat pojavljuje u diskursu (Charaudeau et Maingueneau, 2001: 202).

b) Drugi period je nakon devedesetih godina. Najpre treba istaći istraživanja koje su vodili P. Šarodo i D. Mangino, a koja su rezultirala objavljivanjem *Rečnika analize diskursa* (Dictionnaire d'analyse du discours) 2002. godine, istraživanja iz domena tekstualne lingvistike i tekstualne analize (Adam, 2011) i časopis ADARR (*Analyse du discours, argumentation & rhétorique*) koji se bavi upotrebom argumentacije u diskursu. U domenu pragmatike treba istaći istraživanja O. Dukroa, a

što se tiče njene praktične primene danas, treba napomenuti istraživanja koja vode J. Mošler i A. Rebul i dr.

AD i pragmatika su discipline koje i danas zanimaju različite teoretičare i koje mogu da nađu praktičnu primenu u mnogim oblastima. S tim u vezi, nalazimo za shodnim da je potrebno posvetiti više pažnje praktičnoj primeni AD i pragmatike u didaktici jezika za posebne namene, kao i u analizi korpusa sa kojim se učenici najčešće sreću.

Literatura

- Adam, J.-M. (2011). *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*. Paris: Nathan.
- Amossy, R. (2006). *L'argumentation dans le discours*. 2.ed. Paris: Colin, Cursus.
- Barry, A. O. (2002). Les bases théoriques en analyse du discours, *Les textes de méthodologie*, Dostupno na: <http://www.er.uqam.ca/nobel/ieim/IMG/pdf/metho-2002-01-barry.pdf> [20.09.2013.]
- Bakhtine M. et V.N. Volochinov. (1977). *Le marxisme et la philosophie du langage*. Paris: Minuit.
- Benveniste, E. (1966). *Problématique de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Benveniste, E. (1974). *Problématique de linguistique générale II*. Paris: Gallimard.
- Boutet, J. et D. Maingueneau. (2005). Sociolinguistique et analyse de discours: façon de dire, façon de faire. *Langage et société* 114, 15–47.
- Bugarski, R. (1996). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja.
- Charaudeau, P. (1995). Une analyse sémiolinguistique du discours. *Langages*, 117, Dostupno na: <http://www.patrick-charaudeau.com/Une-analyse-semiolinguistique-du,64.html> [18.09.2013.]
- Charaudeau, P. et D. Maingueneau. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Le Seuil.
- Cohen, M. (1956). *Pour une sociologie du langage*. Paris: Albin Michel.
- Ducrot, O. (1984). *Dire et ne pas dire*. Paris: Minuit.
- Dikro O. i C. Todorov. (1987). *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, tom I. Beograd: Prosveta.
- Dikro O. i C. Todorov. (1987). *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, tom II. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (1969). *Arheologija znanja*. Plato: Beograd.
- Genette, G. (1985). *Nouveau discours du récit*. Paris: Seuil.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale*. Paris: Édition de Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1980). *L'Énonciation: De la subjectivité dans le langage*. Paris: Armand Colin.
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Prev. Klajn i Hlebec. Beograd: Nolit.

- Kristal, D. (1987). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- Maingueneau, D. (1991). *L'analyse du discours, introduction aux lectures de l'archive*. Paris: Hachette.
- Maingueneau, D. (1994). *Énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette.
- Maingueneau, D. (1996). *Les termes clés de l'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Maingueneau, D. (1998). *Analyser les textes de communication*. Paris: Dunod.
- Moeschler, J. et A. Reboul. (1994). *Dictionnaire Encyclopédique de Pragmatique*. Paris: Seuil.
- Moirand, S. (1988). *Une histoire de discours*. Paris: Hachette.
- Morcelllesi, J. B. et B. Gardin. (1974). *Introduction la sociolinguistique*. Paris: Larousse.
- Moris, Č. (1975). *Osnove teorije o znacima*. Beograd: BIGZ.
- Pêcheux, M. (1969). *Analyse automatique du discours*. Paris: Dunod.
- Pers, Č. S. (1979). *Pragmatizam*. Beograd: Grafos.
- Roulet, E. (1985). Actes de langage, connecteurs pragmatiques et structure du discours. *Feuillets 6–7*, 143–157.
- Roulet, E. (1999). *La description de l'analyse du discours. Des dialogues oraux aux discours écrits*. Paris: Didier.
- Saussure, F. de. (2002). *Écrits de linguistiques générales*. Gallimard: Paris.
- Searle, J. (1972). *Les actes de langage*. Paris: Hermann.
- Van Dijk, T. A. (1985). *Handbook of discourse analysis*. (Vol.4). London: Academic Press.
- Vion, R. (2000). *La communication Verbale. Analyse des interactions*. Paris: Hachette.

Danijel Živković

LES BASES THEORIQUES DE L'ANALYSE DU DISCOURS ET DE LA PRAGMATIQUE CHEZ LES LINGUISTES FRANCOPHONES

Résumé: L'analyse du discours et la pragmatique sont les disciplines qui intéressent même aujourd'hui les divers théoriciens, linguistes, sociologues, politologues, psychologues, philosophes, etc. L'application pratique de ces disciplines se trouve dans les nombreux domaines tels que l'analyse des discours politiques, juridique, économique, commercial, analyse des médias ou didactique des langues sur objectifs spécifiques. Pour une étude plus détaillée de ces domaines, il est nécessaire de se baser sur des recherches antérieures du domaine de l'analyse du discours et de la pragmatique. L'objectif de cet article est de proposer une analyse critique de l'évolution historique de l'analyse du discours chez les linguistes francophones, et de montrer les bases théoriques des différentes approches de ces disciplines. Par la méthode qualitative nous comparerons les différentes approches dans les différentes époques et par les différentes influences.